

MUZYKA A ROZWÓJ EMOCJONALNO-SPOŁECZNY DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM

Wstęp

Każdy człowiek od najwcześniejszych lat swojego życia ma kontakt z muzyką. Jest ona nie tylko jedną z dziedzin sztuk pięknych, ale ma również ogromny wpływ na proces wychowawczy. Odpowiednio kreowana w swoich formach i treściach wpływa na prawidłowy rozwój i kształtowanie postaw społecznych. Muzyka jest bliska każdemu człowiekowi. Rodzimy się już z poczuciem rytmu. Towarzyszy nam ona od zawsze i jest obecna zarówno w pracy, zabawie, odpoczynku, jak i w różnego rodzaju obrzędach. Oddziaływanie muzyki na każdego człowieka, który jej słucha, jest oczywiste i bezsporne. Dlatego też wykorzystywana jest ona nie tylko w ogólnym rozwoju, ale również w kształtowaniu jednostki od najmłodszych lat życia. Ma ona działanie nie tylko kształtujące wyobraźnię, ale wpływa też na rozwój emocjonalny i – co się z tym wiąże – odgrywa dużą rolę w procesie socjalizacji, wspomaga rozwój człowieka i wpływa na to, aby był on prawidłowy. Ma również działanie relaksujące i terapeutyczne.

W życiu dziecka muzyka pojawia się wcześniej niż mowa. Już w okresie prenatalnym dzieci reagują na dźwięki płynące z otoczenia. Od najwcześniejszych chwil życia dziecko reaguje nie tylko na śpiew matki, ale również na inne dźwięki płynące z otaczającego go świata. Już u bardzo małych dzieci można zaobserwować spontaniczną reakcję na muzykę. Wzbudza ona u nich niejednokrotnie uśmiech i radość. Pod jej wpływem dzieci zaczynają wykonywać rytmiczne ruchy, klaszczą, przytupują. Bardzo ważne jest, aby obcowanie dziecka z muzyką rozpoczęło się od najwcześniejszych lat jego życia. Wiek niemowlęcy i przedszkolny jest do tego najlepszym okresem. Im wcześniej dziecko nawiąże kontakt z muzyką, tym jego rozwój społeczny i emocjonalny będzie lepszy. Dlatego rozpoczęcie edukacji przedszkolnej jest doskonałym okresem dla rozpoczęcia również edukacji muzycznej.

Terapeutyczne i lecznicze działanie muzyki znane jest od starożytności. Wtedy to stwierdzono, że obcowanie z muzyką wzbogaca osobowość i uwrażliwia na problemy własne i innych ludzi. Termin „muzykoterapia” pojawił się stosunkowo późno, bo dopiero w 1950 roku¹.

Muzyka jest często środkiem obejmującym wszelkie oddziaływania na człowieka w celach relaksujących. Słuchanie odpowiedniej muzyki może prowadzić do stanu odprężenia psychicznego, rozluźnienia mięśni oraz może przyczyniać się do regulowania układu autonomicznego. Z medycznego punktu widzenia muzyka wywiera silny wpływ na psychikę czło-

* nauczyciel zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej i wychowania przedszkolnego.

¹ E. Galińska, *Kierunki rozwojowe w polskiej muzykoterapii*, „Zeszyt Naukowy Akademii Muzycznej we Wrocławiu” 1988, nr 45, s. 156.

wieka, gdyż potrafi ona wniknąć do najgłębszych warstw jego osobowości. Ma działanie aktywizujące lub osłabiające czynności mózgu, a jej sedatywne właściwości mogą sprawić, że akcja serca zostaje spowolniona, obniża się ciśnienie krwi, normuje się oddech, mięśnie rozluźniają się. Znane są również przypadki osłabienia odczuwania bólu. Stosując wybrane kompozycje muzyczne, można przywrócić zwężenie się zmęczonych źrenic, co świadczy o właściwościach relaksacyjnych muzyki. Sama muzyka nierzadko porównywana jest do leku o nieznanym dokładnie składzie. Jej właściwości lecznicze nie zostały jednak do końca odkryte². W teorii nurtu psychologicznego wyróżnia się dwie orientacje. Pierwsza z nich – emocjonalna – traktuje muzykę jako środek, który umożliwia pacjentowi przeżywanie zablokowanych emocji oraz uczy wyrażania uczuć zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. Zdaniem E. Galińskiej³ „połączenie organu słuchu ze wzgórzem i układem limbicznym sprawia, że muzyka wpływa na stan ludzkich emocji. Odpowiednio dobrana muzyka może spowodować aktywizowanie i wyzwalanie emocjonalnych procesów, może pobudzać do aktywności emocjonalnej”⁴. Przy czym należy pamiętać, że muzyka może być źródłem zarówno pozytywnych, jak i negatywnych uczuć jednostki. Jeden rodzaj muzyki może leczyć, inny natomiast może pogłębiać stany depresyjne lub nasilać niepokój. Dlatego bardzo ważne jest, jakiej muzyki słuchamy.

Muzykoterapię można podzielić na kilka rodzajów. Biorąc pod uwagę sposób jej wykorzystywania, dzielimy ją na:

- muzykoterapię kliniczno-diagnostyczną (w zakres której wchodzi działania podejmowane przez specjalistów medycyny),
- muzykoterapię naturalną (podstawowym materiałem są dźwięki pochodzące z natury: szum morza, śpiew ptaków itp.),
- muzykoterapię spontaniczną (będącą wyrazem przeżywania emocji),
- muzykoterapię adaptowaną (wykorzystującą przypadkowy materiał muzyczny w celu uspokojenia lub relaksu),
- muzykoterapię profilaktyczną (przy wykorzystaniu odpowiedniego materiału muzycznego w celu zapobiegawczym – jako środek aktywizujący lub uspokajający)⁵.

Muzykoterapię stosuje się również w stosunku do dzieci. Przybiera ona wówczas formę terapii aktywnej, co ma swoje uzasadnienie we właściwościach psychiki dziecka. Ekspresja muzyczna poprzez gest, śpiew, ruch jest dziecku znacznie bliższa niż człowiekowi dorosłemu, stanowi bowiem naturalny czynnik życiowej aktywności dziecka⁶.

Zdaniem K. Lewandowskiej⁷ cele zajęć muzykoterapeutycznych zmierzają do korekcji zaburzonych funkcji, stymulacji rozwoju w warunkach ograniczonego dostępu bodźców, usuwają napięcia psychofizyczne i dostarczają korzystnych doświadczeń społecznych.

² E. Konieczna, *Arteterapia w teorii i praktyce*, Impuls, Kraków 2007, s. 42-43.

³ E. Galińska, *Podstawy teoretyczne muzykoterapii*, „Zeszyt Naukowy Akademii Muzycznej we Wrocławiu” 1978, nr 17, s. 84.

⁴ M. Kopacz, *Wpływ muzyki na obniżenie poziomu agresji u dorastającej młodzieży*, „Psychoterapia” 1997, nr 4, s. 45.

⁵ M. Wójcik-Standio, S. Standio, *Warsztaty muzyczne z elementami muzykoterapii*, [w:] *Kurs z zakresu terapii przez sztukę*, Wydział Zdrowia Urzędu Miejskiego we Wrocławiu, Wrocław 1999, s. 35.

⁶ K. Lewandowska, *Muzykoterapia dziecięca*, Gdańsk 2001, s. 51.

⁷ Ibidem, s. 60.

Oddziaływanie terapeutyczne obejmuje cały organizm psychofizyczny i wpływa na emocje, dążenia, oczekiwania i marzenia. Efektem końcowym oddziaływań muzycznych jest więc poprawa nastroju, samopoczucia, usunięcie lęku, odreagowanie napięcia, pobudzenie wyobraźni oraz poprawa relacji z innymi członkami grupy. Sferą emocjonalną jest sfera, na którą muzyka oddziałuje szczególnie intensywnie, dlatego specyfiką muzykoterapii jest przede wszystkim dostarczanie przeżyć emocjonalnych, odpowiednio kształtowanych przez muzykę⁸. Muzyka może również służyć do eliminowania nieprawidłowych wzorców zachowań oraz uczyć zachowań społecznie pożądanych⁹.

Wszelkie kształcenie i wspomaganie rozwoju człowieka nie może wykluczyć obcowania z muzyką, ponieważ w dużej mierze wpływa ona na jego prawidłowy rozwój. Przede wszystkim kształtuje wyobraźnię i budzi potrzebę przeobrażenia własnego otoczenia i tworzenia nowych wartości¹⁰.

Ze względu na swoją specyfikę muzyka bardziej niż inne sztuki dociera w głąb psychiki człowieka. Wywiera ona bowiem wpływ na jej odbiórecę, jeszcze zanim zdobędzie on umiejętność jej zrozumienia i ujmowania dzieła muzycznego jako przedmiotu o walorach artystycznych. Poprzez dźwięk przekazywany jest ładunek uczuć i nastrojów, które wprowadzają odbiorcę w określone stany, odczuwane przez niego jako radosne, wzniosłe lub sentymentalne. Kontakt z muzyką to nie tylko przeżywanie własnych stanów uczuciowych, ale również określanie, wzbogacanie i szukanie siebie w muzyce. Muzyka pobudza procesy wyobraźniowe i aktywizuje fantazję, przez co może być punktem wyjścia dla wizualizacji i zabawy¹¹.

Osoby obdarzone inteligencją muzyczną rozumieją świat poprzez rytm i melodię. Szybciej dostrzegają wzory, łatwo rozpoznają rytmy, lubią różnorodną muzykę. Nucą i wybijają takt muzyki, śpiewają lub grają na instrumentach. Jeśli słyszą muzykę, lubią jej rytm i poezję. Poznają, doceniają i sami tworzą rytmy i melodie. Potrafią też łatwo odróżnić poszczególne elementy muzyczne. Inteligencja muzyczna pojawia się najwcześniej, co może oznaczać, że można to łatwo u dziecka zauważyć¹².

Badania własne

Autorka przeprowadziła badania, których celem było znalezienie odpowiedzi na pytanie:

Czy i jak muzyka wpływa na rozwój emocjonalny i społeczny dziecka w wieku przedszkolnym?

Celem poznawczym badania było ustalenie, jak zmienia się myślenie i zachowanie dziecka uczestniczącego w zajęciach muzycznych oraz określenie poziomu jego aktywności twórczej

⁸ D. Krzywoń, *Kraina kreatywności. Sposoby przeciwdziałania rutynie w pracy z dziećmi poprzez ekspresję twórczą*, Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, Sosnowiec 2008, s. 51.

⁹ M. Dobson, *Tajemnice i możliwość muzykoterapii*, „Wspólne Tematy” 1999, nr 7-8, s. 31.

¹⁰ H. Danel-Bohrzyk, *Muzyka inspiratorem działań plastycznych dziecka w wieku przedszkolnym*, [w:] *Rozwój dziecka i jego stymulacja w instytucjach wychowania przedszkolnego*, red. H. Danel-Bohrzyk, A. Winiarska, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1995, s. 28.

¹¹ K. Krasoń, B. Mazepa-Domagala, *Przestrzenie sztuki dziecka*, Librus, Katowice (brak roku wyd.), s. 26-27.

¹² D. Krzywoń, H. Hetmańczyk, *Inteligencja wieloraka w świadomości studentek kierunków pedagogicznych*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika” 2010, nr 5, s. 124.

rozwoju społecznego. Natomiast celem praktycznym było ustalenie zasad, wskazówek oraz zabaw, które najlepiej wpływają na rozwój aktywności twórczej dziecka. Przedmiotem badań jest wpływ muzyki na rozwój emocjonalny i społeczny dziecka w wieku przedszkolnym.

Pierwszy i główny problem badawczy przeprowadzonych badań brzmi:

Jaki wpływ ma muzyka na rozwój emocjonalny i społeczny dziecka w wieku przedszkolnym?

W odniesieniu do wcześniej wyznaczonego problemu głównego sformułowano również problemy szczegółowe:

- Jak często w przedszkolu prowadzone są zajęcia muzyczne?
- Czy zajęcia muzyczne są zajęciami lubianymi przez badane dzieci?
- Jak zajęcia muzyczne wpływają na rozwój ogólny badanych dzieci?
- Czy badane dzieci chętnie uczestniczą w zajęciach muzycznych?
- Jakie piosenki i utwory są najczęściej wykorzystywane w pracy z dziećmi?
- Jaki wpływ ma muzyka na zachowanie badanych dzieci?
- Czy wychowawcy dostrzegają zmiany spowodowane obcowaniem z muzyką zachodzące w rozwoju badanych dzieci?
- Na czym polegają zmiany zachodzące w rozwoju badanych dzieci?

Metody, techniki i narzędzia badawcze

Metody i techniki badawcze to sposoby postępowania naukowego, których celem jest rozwiązanie sformułowanego problemu¹³.

Na potrzeby niniejszych badań wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego.

Zastosowanie tej metody wiąże się z wykorzystaniem odpowiednich technik badawczych. W badaniu wykorzystano technikę obserwacji oraz technikę wywiadu. Są to techniki służące do gromadzenia wstępnych opisowych, a także ilościowych informacji o badanym zjawisku wychowawczym¹⁴.

W badaniach zastosowano obserwację, która według A. Kamińskiego¹⁵ jest „czynnością jednostronną, angażuje tylko badającego, którym powoduje dążenie do celowego, planowego systematycznego i krytycznego spostrzegania określonych zachowań, przedmiotów itp.” Tadeusz Pilch¹⁶ uważa, że „obserwacja jest czynnością badawczą polegająca na gromadzeniu danych drogą postrzeżeń”.

Na potrzeby niniejszego opracowania dokonano obserwacji zmian zachodzących w zachowaniu dzieci w wieku przedszkolnym pod wpływem oddziaływania na nich muzyki oraz obcowania z muzyką. W celu zebrania i określenia tych zmian użyto arkusza obserwacyjnego – wcześniej przygotowanego kwestionariusza z wytypowanymi wszystkimi zagadnieniami, które objąć miała obserwacja. W odpowiednich rubrykach, pod okre-

¹³ M. Łobocki, *Metody badań pedagogicznych*, PWN, Warszawa 1984, s. 27.

¹⁴ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych*, ŻAK, Warszawa 2001, s. 98.

¹⁵ A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, Ossolineum, Wrocław 1970, s. 56.

¹⁶ T. Pilch T. Bauman, *Zasady badań...*, s. 128.

ślonym zagadnieniem zanotowano wszelkie spostrzeżone fakty, zdarzenia i okoliczności mające związek z danym zagadnieniem¹⁷.

Obserwację możemy podzielić na szereg rodzajów, przyjmując za podstawę takie kryteria, jak: czas, treść i liczbę przedmiotów oraz formę obecności obserwatora.

Ze względu na czas prowadzonej obserwacji możemy wyróżnić obserwację ciągłą i próbek czasowych. Obserwacja ciągła polega na celowym spostrzeganiu określonego zjawiska na przestrzeni jakiegoś dłuższego czasu¹⁸. Taka właśnie obserwacja została wykorzystana w badaniu.

Ze względu na treść możemy wyróżnić obserwację całościową i częściową. Na potrzeby niniejszej pracy wykorzystano obserwację całościową, która dała pełen obraz danej rzeczywistości. Przedmiotem obserwacji całościowej było zachowanie się dzieci nie tylko podczas zajęć ruchowo-muzycznych, ale również w trakcie całego pobytu w przedszkolu. Obserwowano dyscyplinę, zachowanie, aktywność umysłową i praktyczną dziecka oraz jego rozwój intelektualny, emocjonalny i społeczny.

Ze względu na zakres treściowy obserwację dzielimy na jednostkową i kompleksową. W badaniu zastosowano obserwację kompleksową, ponieważ obserwacji została poddana większa grupa dzieci. Dzieci nie zostały poinformowane o tym, że będą obserwowane. Była to zatem obserwacja ukryta (niejawna).

Następną techniką wykorzystaną w badaniach jest wywiad. Wywiad został przeprowadzony z personelem wychowawczym przedszkola. Na potrzeby badań wykorzystano wywiad skategoryzowany, jawny, indywidualny. Osoby udzielające wywiadu zostały poinformowane o celach, charakterze i przedmiocie wywiadu. Informacje uzyskane w drodze przeprowadzonego wywiadu pozwoliły na bardziej wszechstronne i dogłębne poznanie istoty zjawisk wychowawczych zachodzących w badanym środowisku.

Narzędziem badawczym w badaniu był **arkusz obserwacyjny oraz kwestionariusz wywiadu z personelem wychowawczym**.

Badania zostały przeprowadzone w Przedszkolu nr 15 w Zawierciu „Ekolaczki”, mieszczącym się przy ul. Wierzbowej. Jest to przedszkole publiczne, pięciooddziałowe, do którego uczęszcza 135 dzieci w wieku od 3 do 6 lat.

Celem badań było znalezienie odpowiedzi na pytanie: W jaki sposób muzyka wpływa na rozwój emocjonalny i społeczny dziecka? Aby uzyskać odpowiedź na postawione pytanie, przeprowadzony został wywiad z personelem pedagogicznym w tym przedszkolu oraz obserwacja dzieci w różnych grupach wiekowych. Wychowawcy odpowiadali na pytania dotyczące częstotliwości zabaw muzycznych, chęci uczestniczenia w nich dzieci, wpływu muzyki na zachowanie dzieci oraz zauważonych przez nich zmian zachodzących w zachowaniu dzieci obcujących z muzyką. Istotne było również zagadnienie, jaki czas poświęcony jest w przedszkolu na zabawę z muzyką oraz w jakiej formie i w jaki sposób prowadzone są zabawy muzyczne w poszczególnych grupach wiekowych i które zajęcia muzyczne są najbardziej lubiane przez dzieci.

¹⁷ T. Pilch, *Metodologia pedagogicznych badań środowiskowych*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971, s. 85.

¹⁸ W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1995, s. 70.

Obserwacja pomogła zebrać dane dotyczące zachowań dzieci w poszczególnych grupach wiekowych oraz pozwoliła na porównanie tych zachowań. Dane te zostały zamieszczone na arkuszach obserwacyjnych (osobno dla każdego dziecka), a następnie zliczone i naniesione na jeden wspólny arkusz dla danej grupy wiekowej. Oceniane było zachowanie dziecka w grupie, jego aktywność, przestrzeganie obowiązujących zasad i reguł oraz umiejętność wyrażania przez niego uczuć. Czyli wszystko to, co wskazuje na rozwój społeczny i emocjonalny dziecka. Jak już wspomniano, badaniami objęto dzieci w wieku od 3 do 6 lat. Do przedszkola uczęszcza łącznie 135 dzieci. Dzieci podzielone są na grupy wiekowe. Każda z grup ma swoją nazwę. Są to Misie, Krasnale, Skrzaty, Smerfy i Ekoludki. W grupach jest mniej więcej podobna liczba dzieci.

Poniższa tabela przedstawia podział dzieci na poszczególne grupy.

Tabela 1. Grupy dzieci (podział na wiek i płeć)

Numer grupy	Nazwa	Przedział wiekowy dzieci w grupie	Liczba dzieci w grupie		
			chłopcy	dziewczynki	razem
I	Misie	3-latki	14	13	27
II	Krasnale	4-latki	13	14	27
III	Skrzaty	5-latki	12	15	27
IV	Smerfy	5–6-latki	15	11	26
V	Ekoludki	6-latki	11	17	28
Razem			65	70	135

Źródło: opracowanie własne.

Chłopców w przedszkolu jest 65, natomiast dziewczynek 70. W przedszkolu pracuje 12 wychowawców (łącznie z dyrektorem przedszkola i katechetką). Zajęcia muzyczne prowadzone są w każdej grupie. Ponadto w przedszkolu prowadzone są odpłatne dodatkowe zajęcia w tym zakresie. Na dodatkowe – płatne zajęcia z muzyki uczęszcza 36 dzieci w różnym wieku. Odbywają się one raz w tygodniu. Ponadto prowadzone są zajęcia odpłatne z rytmiki. Na te zajęcia uczęszcza 26 dzieci. Zajęcia muzyczne prowadzone nieodpłatnie (w ramach codziennych zajęć w przedszkolu) są ściśle powiązane z zajęciami ruchowymi. Zajęcia muzyczne prowadzone są na każdym etapie kształcenia w przedszkolu. Mają one przede wszystkim formę zabawy z muzyką. Bardzo ważna jest organizacja zabawy. W przedszkolu, w którym zostały przeprowadzone badania, zajęcia te są dostosowane do wieku dziecka. Im starsze dzieci, tym bardziej zabawa jest zróżnicowana. Różny jest również czas trwania zajęć muzycznych w poszczególnych grupach wiekowych.

Tabela 2. Czas trwania zajęć muzycznych

Grupa			Czas trwania zajęć muzycznych w ciągu dnia
nr grupy	nazwa	wiek dzieci	
i	Misie	3-latki	10-15 minut
II	Krasnale	4-latki	15-20 minut
III	Skrzaty	5-latki	20-25 minut
IV	Smerfy	5-6-latki	25-30 minut
V	Ekoludki	6-latki	25-30 minut

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z przedstawionych w tabeli danych, najkrócej zajęcia z muzyką trwają wśród dzieci trzyletnich. Jest to zapewne spowodowane tym, że dzieci te nie potrafią skupić swojej uwagi na dłuższej zabawie. Szybko się nudzą, odchodzą często od zabawy, szybko się zniechęcają w przypadku, gdy nie potrafią zapamiętać słów piosenki lub nie potrafią podołać postawionemu zadaniu.

Inaczej jest wśród dzieci starszych, które nie tylko chętniej wykonują polecenia, ale również chętniej uczestniczą w zabawie muzycznej i potrafią na dłużej skupić swoją uwagę.

Sposoby i metody prowadzenia zajęć muzycznych

Celem zabawy muzycznej jest nie tylko uwrażliwianie dzieci na muzykę, ale również wywołanie poczucia własnej wartości u dziecka, wyzwalanie wiary we własne możliwości, a przede wszystkim doprowadzenie do umiejętności samodzielnego twórczego działania. Bardzo ważne jest, aby przeżycia dziecka związane z odbiorem muzyki stały się źródłem i inspiracją do wspólnej zabawy. Ważne jest również pokazanie dzieciom wartości i przyjemności, jakie niesie ze sobą obcowanie z muzyką. Udział w takich zajęciach wpływa skutecznie na rozwój dziecka. Dziecko staje się bardziej aktywne, twórcze i emocjonalnie związane z realizowanym przedsięwzięciem. Zauważono, że dzieci bardzo chętnie uczestniczą w tego typu zajęciach.

Najbardziej ulubioną zabawą związaną z muzyką, prowadzoną w przedszkolu, jest zabawa z instrumentami muzycznymi. Jedną z takich zabaw jest zabawa polegająca na zaprezentowaniu dzieciom różnych instrumentów i ich dźwięków. Wychowawca pokazuje kolejno różne instrumenty, omawia je, nazywa, a następnie wydobywa z nich dźwięk. Na początku są to: talerze, bębenek, trójkąt, tamburyn, kołatka. Z biegiem czasu instrumentów jest coraz więcej. Ilość instrumentów zależy od zasobów przedszkola. Mogą to być również gitara, skrzypce, pianino. Zadaniem dzieci jest odgadnięcie, z jakiego instrumentu pochodzi określony dźwięk, przy czym muszą rozpoznać instrument bez patrzenia na niego, posługując się jedynie słuchem.

Zabawa w takie zgadywanki nie tylko uczy rozpoznawania dźwięków poszczególnych instrumentów, ale również ich nazewnictwa. Kształci u dzieci słuch, pamięć i wyobraźnię muzyczną. Oprócz rozwijania dyspozycji muzycznych wpływa również dodatkowo na psychikę dziecka, ucząc zdyscyplinowania i zdrowej rywalizacji. Każde dziecko chce bowiem prawidłowo odpowiedzieć na pytanie „Jaki to instrument?”.

Gdy dzieci potrafią nazwać instrumenty i wiedzą, jakie można wydobyć z nich dźwięki, czas zacząć wspólne muzykowanie. Każde dziecko otrzymuje jeden instrument (najczęściej są to proste instrumenty perkusyjne). Im więcej instrumentów, tym lepsza zabawa. Należy jednak pamiętać, aby każde dziecko dostało instrument. Jeśli jest ich mała różnorodność, można dzieci podzielić na grupki, gdzie każda grupa będzie grała na innym instrumencie. Do nauki gry na instrumentach muszą być wykorzystywane instrumenty najmniej skomplikowane, a utwory na nich grane mogą być improwizacją lub prostymi piosenkami. Z czasem, szczególnie w grupach starszych, można rozszerzyć repertuar oraz wprowadzać nowe instrumenty. Wspólne muzykowanie na instrumentach perkusyjnych daje dzieciom nie tylko ogromną satysfakcję, ale uczy również zdyscyplinowania oraz odpowiedzialności za współuczestniczącą w grze grupę.

Muzykowanie jest bez wątpienia jedną z najciekawszych form aktywnego obcowania ze sztuką. Dzieci przystępują do tej zabawy z ogromnym entuzjazmem. Nawet te początkowo nieśmiało stają się nagle bardziej ruchliwe, zaabsorbowane grą, chętne do wspólnej zabawy. Bardzo istotnym elementem w tej zabawie jest to, aby dzieci często zmieniały instrumenty. Nie można przypisać dziecku tylko jednego instrumentu. Od pierwszego zetknięcia z instrumentami musi obowiązywać zasada „wszyscy muszą umieć grać na wszystkich instrumentach”. Pierwsze próby muzykowania opierają się zwykle na wykonaniu prostych rytmów jedno- lub kilkuktaktowych, następnie wprowadza się stopniowo rytmy piosenek i tańców. Mają one za zadanie utrwalenie poznanych pojęć muzycznych, takich jak: rytm, tempo, dynamika itp. Następnym okresem muzykowania jest improwizacja rytmiczna, improwizacja melodyczna oraz budowanie formy muzycznej. Po opanowaniu tych sposobów gry zespołowej dzieci wykonują instrumentacje piosenek, tańców i miniatur instrumentalnych z repertuaru dziecięcego.

Inną, równie ciekawą zabawą z muzyką jest zabawa w zgadywanie polegające na odróżnianiu wysokości dźwięków zagranych np. na pianinie lub fortepianie. Ćwiczenie to rozpoczyna się od skrajnych tonów (bardzo wysokich lub bardzo niskich). Stopniowe przybliżanie dźwięków do siebie jest początkowo niedostrzegalne przez dzieci. Jednak w pewnym momencie, gdy oba dźwięki znajdują się w jednakowym rejestrze, rozpoznanie ich wymaga od dzieci dużej wrażliwości słuchowej. Pełen sukces zostanie osiągnięty wówczas, gdy dzieci nauczą się bez pomyłek rozpoznawać dwa sąsiednie dźwięki na klawiaturze. Zabawa ta polega na określaniu przez dzieci, który z dźwięków jest wyższy, a który niższy. Zadaniem dzieci oprócz odgadywania rodzaju dźwięków jest również okazywanie emocji związanych z danym dźwiękiem. Przy dźwiękach wysokich dziecko powinno radośnie podskakiwać, przy niskich ociężale chodzić ze spuszczoną głową.

Wyrabianie w dzieciach muzykalności i wrażliwości muzycznej jest jednym z głównych celów pracy pedagogicznej. Zrozumienie muzyki wzbogaca psychikę dziecka i zachęca je do obcowania ze sztuką na co dzień.

Niezwykle cenną formą umuzykalniania dzieci jest wspólne słuchanie z nimi muzyki artystycznej z płyt, radia lub komputera. Taka forma zabawy daje możliwość kilkakrotnego odtwarzania utworu lub jego wybranych fragmentów. Dobór utworów do słuchania musi być starannie przemyślany. Dzieci nie mogą bowiem nudzić się słuchając utworu, ponieważ grozi to zniechęceniem do muzyki. Utwory te, przynajmniej w początkowej fazie, powinny być krótkie, łatwe i zawierać charakterystyczne zwroty melodyczne i rytmiczne. Przy czym dzieci lubią utwory charakteryzujące się zdecydowanym nastrojem, czyli wesołe albo smutne. Tymi też kryteriami kierują się wychowawcy przy dobieraniu programu do tego rodzaju zajęć. Każdy utwór powinien być zinterpretowany przez wychowawcę. Zajęcia tego typu polegają na tym, że dzieci zgadują, jakie instrumenty zostały wykorzystane do wykonania tego utworu lub zgadują jego tytuł. Jeżeli jest to piosenka, można najpierw prezentować ją ze słowami, a następnie tylko samą linię melodyczną, sprawdzając, czy dzieci słuchając tylko melodii danej piosenki potrafią wskazać, o czym ona była. Ta forma zabawy aktywizuje uwagę dzieci i rozwija ich pamięć.

Jedną z podstawowych zabaw i form ekspresji dziecka jest śpiewanie piosenek. We wczesnym wieku przedszkolnym są to piosenki, które dzieci potrafią zrozumieć, przeżyć, zapamiętać i odtworzyć. Rola piosenki w ogólnym i muzycznym rozwoju dziecka stawia śpiew na czołowym miejscu wśród pozostałych form wychowania muzycznego. W każdej grupie wiekowej dzieci uczą się śpiewać. Dzięki różnorodności charakteru i nastroju śpiewanych piosenek wzbogaca się świat uczuć dziecka oraz kształtuje się jego postawa etyczna. Radosny nastrój towarzyszący śpiewaniu wpływa na wzmoczoną aktywność, która przenosi się również na inne dziedziny działalności dziecka. Dziecko, śpiewając prostą piosenkę, jest w stanie zaobserwować rytm, linię melodyczną, dynamikę, charakter piosenki i jej nastrój. Wszystko to stanowi podstawę świadomej percepcji utworu muzycznego. Teksty piosenek natomiast poszerzają wiadomości dzieci o świecie i otoczeniu, wzbogacają jego doświadczenie, rozwijają słownictwo dziecka, kształtują uczucia. W trakcie obserwacji zauważono, że wychowawcy poprzez teksty piosenek starali się między innymi nauczyć dzieci rozróżniania pór roku. Te piosenki przeważają we wszystkich grupach wiekowych. Dzieci uczyły się śpiewać piosenki o:

- zimie: „Hu hu ha, nasza zima zła”, „Bałwankowa rodzina”, „Pada śnieg”, „Śniegowy bałwanek”,
- wiosnie: „Wiosenne słońce”, „Wiosenny deszczyk”, „Wiosna tuż-tuż”,
- lecie: „Babie lato”, „Po łące biega lato”, „Lato płynie do nas”,
- jesieni: „Chmurka deszczowa”, „Kasztany”, „Niesie wrzesień”.

Dzięki tym piosenkom dzieci potrafią scharakteryzować następujące po sobie pory roku.

Ponadto dzieci uczyły się kilku piosenek starych, ale jakże aktualnych i ciągle chętnie przez nie śpiewanych, które charakteryzują poszczególne zawody. Do takich piosenek należą: „Chodzi listonosz”, „Jedzie pociąg z daleka”, „Szewc”, „Dobosz”. Piosenki te śpiewane

były najczęściej w starszych grupach. Również święta są doskonałą okazją do nauczania dzieci nie tylko nowych piosenek, ale również przekazywania im tradycji. Oprócz kolęd dzieci uczyły się śpiewać piosenki o choince („Choineczka”, „Choinka”, „Choinka strojnisia”). W przedszkolu były organizowane również takie święta, jak: Dzień Matki, Dzień Babci i Dzień Dziadka. Na tę okoliczność dzieci również uczyły się piosenek. Śpiewały je później swoim mamom, babciom, dziadkom podczas organizowanych w przedszkolu na te okoliczności zabaw i przedstawień. Piosenki te oprócz doskonałej zabawy uczą dzieci szacunku do bliskich im osób.

Dobór repertuaru wiążącego się z uroczystościami obchodzonymi w przedszkolu sprawia na ogół najwięcej problemów. Jest to zrozumiałe chociażby dlatego, że repertuar taki należy dobrać odpowiednio do grupy wiekowej i w każdej grupie powinien on być inny, a piosenki powinny być takie, aby były chętnie przez dzieci śpiewane. W młodszych grupach wychowawcy stosują metodę śpiewu grupowego. Dzieci, śpiewając razem, nie boją się, że pomylą tekst, nie stresują się tak bardzo jak w przypadku samodzielnego śpiewu. Starszaki natomiast chętnie śpiewają solo, chcą się zaprezentować z jak najlepszej strony, lubią „błyszczec” na tle innych dzieci i rywalizować z nimi. W najmłodszej grupie wiekowej przeważają piosenki o przedszkolu i przedszkolakach, o krasnoludkach, zabawkach. Pozwalają one dziecku zaaklimatyzować się w przedszkolu, zaakceptować fakt, że są przedszkolakami. Również nie bez znaczenia są piosenki o codziennych czynnościach, takich jak: mycie rąk, sznurowanie butów, sprząatanie. Często śpiewaniu tych właśnie piosenek towarzyszy wykonywanie różnych związanych z nimi czynności. Dzięki temu dzieci uczą się nie tylko samodzielności, ale również współdziałania w grupie (np. przy sprzątaniu zabawek, któremu towarzyszy piosenka). W wieku przedszkolnym tekst dociera do dziecka o wiele łatwiej niż melodia. Jeśli tekst jest zrozumiały, ciekawy i pobudzający wyobraźnię, a na dodatek dowcipny, piosenka ma o wiele większe szanse na to, aby spodobała się dzieciom i była przez nie chętnie śpiewana.

Tylko wówczas osiągnięty zostanie cel, polegający na prawidłowym rozwoju emocjonalnym, intelektualnym i społecznym dziecka.

Wpływ zajęć muzycznych na rozwój społeczny i emocjonalny dziecka

Celem przeprowadzonych badań było znalezienie odpowiedzi na pytanie, w jaki stopniu umuzykalnienie i obcowanie z muzyką wpływa na rozwój emocjonalny i społeczny dziecka.

Autorka zastanawiała się nad problemem, czy dzieci obcujące z muzyką stają się śmielsze, aktywniejsze oraz czy muzyka pozwala im przezwyciężyć strach, niepokój i nieśmiałość. Czy dzięki muzyce lepiej się rozwijają intelektualnie, czy teksty piosenek mają wpływ na poszerzanie ich wiedzy ogólnej.

Obserwowano dzieci nie tylko w trakcie zabawy, ale również w innych sytuacjach. Szczególną uwagę zwrócono na ich rozwój społeczny i emocjonalny. We wstępnej diagnozie rozwoju emocjonalno-społecznego dziecka zwracano uwagę na jego zachowanie związane z przystosowaniem do przedszkola, stosunek do kolegów i koleżanek w grupie,

ponieważ podczas obserwacji można zauważać, w jakim stopniu dziecko integruje się z grupą i przystosowuje się do życia społecznego.

Trzylatek, przychodząc do przedszkola, nie jest raczej przystosowany do życia w grupie przedszkolnej. Jednak okres ten jest bardzo ważny dla dalszego rozwoju, rzutuje na jego rozwój społeczny i jego przyszłe losy. W początkowym okresie uczęszczania dzieci do przedszkola można zauważyć, że niektóre z nich płaczą, izolują się od pozostałych, nie wyrażają chęci do uczestniczenia we wspólnej zabawie, a nawet ukrywają się po kątach. Aby zmienić tę sytuację, wychowawca musi zachęcić, szczególnie te nieśmiałe i płaczliwe dzieci, do wspólnej zabawy. Dlatego zabawa powinna być ciekawa na tyle, aby zainteresować nią dziecko.

Na podstawie obserwacji zostało przeprowadzone badanie świadczące o chęci uczestniczenia dzieci w zabawach muzycznych.

Tabela 3. Chęć uczestniczenia dzieci we wspólnej zabawie

Wiek dziecka	Uczestniczenie w zajęciach muzycznych									
	zawsze		często		czasami		sporadycznie		nigdy	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
3-latki (27)	8	29,6	7	25,9	5	18,5	4	14,8	3	11,1
4-latki (27)	12	44,4	8	29,6	4	14,8	2	7,4	1	3,7
5-latki (45)	32	71,1	10	22,2	3	13,5				
6-latki (36)	32	88,9	4	11,1						

Źródło: opracowanie własne.

Dane umieszczone w tabeli wskazują, że im starsze dzieci, tym chętniej uczestniczą we wspólnej zabawie. Świadczy to niewątpliwie o rozwoju społecznym dziecka. O ile w przypadku dzieci rozpoczynających edukację w przedszkolu zdarzają się przypadki uczestniczenia we wspólnej zabawie tylko czasami, sporadycznie lub nigdy, o tyle raczej nie zdarza się to wśród dzieci w starszych grupach. Może to świadczyć o tym, że dzieci starsze są bardziej śmiałe i pewne siebie. Ponadto zajęcia muzyczne w starszych grupach są obowiązkowe i dzieci zdają sobie sprawę z tego, że powinny wykonywać polecenia wychowawcy. Starsze dzieci są bardziej zdyscyplinowane.

Grupa najmłodsza – trzylatki

Zajęcia muzyczne z dziećmi trzyletnimi trwają krótko (około 10–15 minut w ciągu dnia). Dzieci trzyletnie szybko się męczą i nudzą, dlatego zajęcia te nie mogą trwać zbyt długo. Od dzieci tych nie wymaga się stałego uczestnictwa w zabawie. Udział dziecka w za-

bawie z muzyką jest dobrowolny, jednak wychowawczynie stara się zainteresować zabawą jak największą liczbę dzieci. Dlatego też wychowawcy starają się, aby zajęcia te były interesujące i wzbogacone ruchem. Trzylatek nie jest w stanie skupić się jedynie na słuchaniu muzyki. Prowadzenie zajęć w sposób atrakcyjny, ciekawy i dostosowany do poziomu trzylatka powinno spowodować, że w zabawie z muzyką z biegiem czasu zaczyna uczestniczyć coraz większa liczba dzieci. Już wśród trzylatków można zauważyć różnicę między pierwszym a drugim półroczem uczęszczania do przedszkola. O ile w pierwszym półroczu dzieci niepewnie uczestniczą w zajęciach, o tyle w drugim już prawie wszystkie 3-latki są dojrzałe do udziału w krótkich zajęciach zbiorowych, pod warunkiem że są one systematycznie wdrażane i zachęcane poprzez zajęcia prowadzone w ciekawy dla nich sposób.

Obserwacja dzieci pozwoliła na zebranie informacji o zachowaniu trzylatków.

Zebrane wyniki przedstawia tabela nr 4.

Tabela 4. Zachowanie trzylatków w przedszkolu na podstawie arkusza obserwacji (sfera społeczna)

Lp.	Sfera obserwacji	Zawsze	Często	Rzadko	Nie wykazuje
1.	Ma dobry kontakt z rówieśnikami i wychowawcą	5 18,5%	6 22,2%	10 37%	6 22,2%
2.	W sposób zaangażowany i chętny uczestniczy w zabawach i innych zajęciach	6 22,2%	7 25,9%	11 40,7%	3 11,1%
3.	Przestrzega reguł i umów w trakcie zabawy i innych zajęć	3 11,1%	5 18,5%	9 33,3%	10 37%
4.	Utrzymuje ład i porządek w miejscu zabawy	3 11,1%	4 14,8%	9 33,3%	11 40,7%
5.	Posiada ukształtowane nawyki i umiejętności prawidłowego zachowania się w miejscach publicznych	4 14,8%	9 33,3%	10 37%	4 14,8%
6.	Stosuje formy grzecznościowe	3 11,1%	6 22,2%	8 29,6%	10 37%
7.	Ma przyjaciół, z którymi chętnie się bawi i lubi z nimi przebywać	3 11,1%	8 29,6%	7 25,9%	9 33,3%
8.	Przestrzega zasad współdziałania w grupie	2 29,6%	4 14,8%	10 37%	11 40,7%
9.	Stosuje się do poleceń wychowawcy	4 14,8%	6 22,2%	15 55,6%	2 7,4%
10.	Sprząta po sobie zabawki i pozostawia w porządku miejsce zabawy	3 11,1%	6 22,2%	12 44,4%	6 22,2%

11.	Chętnie przebywa w grupie rówieśników	6 22,2%	9 33,3%	8 29,6%	4 14,8%
12.	Nie wywołuje konfliktów w grupie podczas zajęć lub zabawy z innymi dziećmi	3 11,1%	8 29,6%	10 37%	6 22,2%
13.	Potrafi dzielić się zabawkami	4 14,8%	6 22,2%	10 37%	7 25,9%
14.	W stosunku do dzieci i osób dorosłych jest otwarte i śmiałe	6 22,2 %	8 29,6%	7 25,9%	6 22,2%
15.	Szanuje własność swoją i innych	4 14,8%	6 22,2%	11 40,7%	6 22,2%

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z przedstawionych danych, trzylatek ma słaby kontakt z rówieśnikami i z wychowawcą. Tylko połowa trzylatków jest zaangażowana i chętna do wspólnej zabawy. Dzieci w tym wieku raczej nie przestrzegają reguł nie tylko zabawy, ale również innych zajęć. Nie są skore do utrzymywania ładu i porządku w miejscu zabawy. Nie zawsze wiedzą, jak zachować się w miejscu publicznym. Wiele z nich nie używa zwrotów grzecznościowych lub używa ich rzadko.

Niewielu trzylatków ma stałych kolegów, z którymi lubi przebywać. Rzadko też są chętne do sprzątania po sobie zabawek. Wiele dzieci rzadko reaguje na polecenia wychowawcy lub nie reaguje wcale. Nie przestrzega z reguły zasad współdziałania w grupie, często wyrывa sobie zabawki z rąk, mimo że obok leżą bardzo podobne, popycha się, szarpie bez powodu. Większość dzieci w tym wieku nie potrafi dzielić się zabawkami, kredkami, instrumentami muzycznymi, nie dostrzega potrzeb innych. Ponad połowa dzieci jest nieśmiała w stosunku do kolegów. Bardzo często zdarza im się zepsuć zabawkę, nadepnąć na nią nie tylko przez przypadek, ale często celowo. Konflikty w grupie występują dość często. Świadczy to o tym, że dzieci w większości nie są przystosowane do pracy w grupie, ich rozwój społeczny jest znikomy. Również rozwój intelektualny u trzylatków jest raczej na niskim poziomie. Przedstawia to tabela nr 5.

Tabela 5. Zachowanie trzylatków w przedszkolu na podstawie arkusza obserwacji (rozwój intelektualny)

Lp.	Sfera obserwacji	Zawsze	Często	Rzadko	Nie wykazuje
1.	Rozumie zasady rywalizacji	4 14,8%	5 18,5%	10 37%	7 25,9%
2.	Wykazuje skupienie na wykonywaniu zadania	3 11,1%	4 14,8%	11 40,7%	9 33,3%
3.	Dąży do ukończenia zadania	6 22,2%	7 25,9%	5 18,5%	9 33,3%

4.	Posiada umiejętności organizacyjne	0 0,0%	2 7,4%	4 14,8%	21 77,8%
5.	Wykazuje inicjatywę w zabawie	3 11,1%	5 18,5%	3 11,1%	16 59,3%
6.	Jest odpowiedzialne i obowiązkowe	2 29,6%	6 22,2%	12 44,4%	7 25,9%
7.	Potrafi ubrać się i rozebrać samodzielnie	4 14,8%	5 18,5%	8 29,6%	10 37%
8.	Jest świadome swoich porażek i sukcesów	4 14,8%	7 25,9%	9 33,3%	7 25,9%

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z danych umieszczonych w powyższej tabeli, trzylatek raczej nie rozumie zasad rywalizacji. Nie potrafi skupić się zbyt długo na wykonywanym zadaniu. Rozpoczętą pracę dzieci zostawiają w połowie wykonywania zadania. Ponadto nie potrafią same zorganizować sobie zabawy. Zdecydowana większość nie posiada bowiem umiejętności organizacyjnych i nie wykazuje inicjatywy w zabawie. Mało które dziecko jest obowiązkowe i odpowiedzialne. Wiele z nich nie potrafi samodzielnie ubrać się lub rozebrać. Większość dzieci ma z tym problemy. Nie potrafią bowiem założyć samodzielnie bucików, sweterka lub piżamki. Oczekują w tym zakresie pomocy wychowawców lub rodziców. Dzieci w tym wieku nie są jeszcze świadome swoich sukcesów lub porażek.

Również reakcje emocjonalne u trzylatka są często nieprzystające do sytuacji. Płacz bez powodu, okazywanie złości w sposób nieadekwatny do sytuacji to częste przypadki. Tabela nr 6 przedstawia rozwój emocjonalny trzylatków.

Tabela 6. Zachowanie trzylatków w przedszkolu na podstawie arkusza obserwacji (rozwój emocjonalny)

Lp.	Sfera obserwacji	Zawsze	Często	Rzadko	Nie wykazuje
1.	Potrafi kontrolować własne emocje	4 14,8%	5 18,5%	12 44,4%	6 22,2%
2.	Jest tolerancyjne w stosunku do innych dzieci	3 11,1%	3 11,1%	9 33,3%	12 44,4%
3.	Jest wrażliwe na uczucia innych	3 11,1%	4 14,8%	7 25,9%	13 48,1%
4.	Potrafi nazwać własne uczucia	5 18,5%	6 22,2%	10 37%	6 22,2%
5.	Swoje uczucia wyraża w sposób adekwatny	3 11,1%	4 14,8%	8 29,6%	12 44,4%
6.	Dostrzega potrzeby innych	2 7,4%	4 14,8%	12 44,4%	9 33,3%

7.	Jest pogodne i wesołe	9 33,3%	8 29,6%	7 25,9%	3 11,1%
----	-----------------------	------------	------------	------------	------------

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość trzylatków rzadko potrafi kontrolować swoje emocje lub w ogóle nie potrafi. Dzieci trzyletnie często płaczą lub złością się bez powodu. Nie reagują również na uczucia innych. Rzadko są tolerancyjne w stosunku do swojego kolegi. Tylko niektóre z nich potrafią zdecydowanie powiedzieć o swoich uczuciach i wyrażać je w sposób adekwatny. Natomiast większość dzieci jest pogodna i wesoła. Przy czym pogodę i wesołość przejawiają one najczęściej podczas zabaw muzyczno-ruchowych. W czasie zajęć muzycznych można było zauważyć większe zaangażowanie dzieci w zabawę, zainteresowanie zabawą. Dzieci stawały się pogodniejsze, chętniej ze sobą współdziałały, były dla siebie miłsze, chętniej słuchały poleceń wychowawcy.

Czterolatki – grupa średniaków

W grupie czterolatek sytuacja nieco ulega zmianie. Zajęcia z muzyką są dłuższe i trwają około 15-20 minut dziennie. Wprowadzony zostaje element obowiązkowego uczestniczenia wszystkich dzieci w przynajmniej jednej zabawie muzycznej. Przy czym nadal ta „obowiązkowość” jest traktowana tolerancyjnie. Wychowawca zachęca wszystkie dzieci do zabawy. Jednak dzieci, które nadal mają trudności i nie są jeszcze dojrzałe do uczestniczenia w zajęciach zbiorowych, nie są do tych zajęć zmuszane. Wychowawca stara się nie dopuszczać do takiej sytuacji, aby któreś z dzieci systematycznie nie uczestniczyło w zabawie muzycznej. Jeżeli wychowawca ma w grupie takie dziecko, stara się wywołać w nim szczególne zainteresowanie. Polega to na tym, że powierza dziecku specjalne zadanie, takie, które pozwoli mu poczuć się wyjątkowo.

Jest to dużo łatwiejsze niż w grupie trzylatków, ponieważ dzieci te są bardziej dojrzałe emocjonalnie i społecznie. Podobnie jak w przypadku trzylatków czterolatki też były obserwowane w czasie pobytu w przedszkolu, a szczególnie w trakcie wspólnych zabaw. Wyniki uzyskane z obserwacji czterolatek przedstawione zostały w tabeli nr 7.

Tabela 7. Zachowanie czterolatek w przedszkolu na podstawie arkusza obserwacji (sfera społeczna)

Lp.	Sfera obserwacji	Zawsze	Często	Rzadko	Nie wykazuje
1.	Ma dobry kontakt z rówieśnikami i wychowawcą	6 22,5%	10 37%	6 22,5%	5 18,5%
2.	W sposób zaangażowany i chętny uczestniczy w zabawach i innych zajęciach	7 25,9%	11 40,7%	7 25,9%	2 7,4%
3.	Przestrzega reguł i umów w trakcie zabawy i innych zajęć	5 18,5%	7 25,9%	8 29,6%	7 25,9%

4.	Utrzymuje ład i porządek w miejscu zabawy	5 18,5%	7 25,9%	7 25,9%	8 29,6%
5.	Posiada ukształtowane nawyki i umiejętności prawidłowego zachowania się w miejscach publicznych	6 22,2%	9 33,3%	8 29,6%	4 14,8%
6.	Stosuje formy grzecznościowe	6 22,2%	6 22,2%	7 25,9%	8 29,6%
7.	Ma przyjaciół, z którymi chętnie się bawi i lubi z nimi przebywać	5 18,5%	7 25,9%	7 25,9%	8 29,6%
8.	Przestrzega zasad współdziałania w grupie	4 14,8%	6 22,2%	7 25,9%	10 37%
9.	Stosuje się do poleceń wychowawcy	7 25,9%	8 29,6%	10 37%	2 7,4%
10.	Sprząta po sobie zabawki i pozostawia w porządku miejsce zabawy	6 22,2%	6 22,2%	11 40,7%	4 14,8%
11.	Chętnie przebywa w grupie rówieśników	7 25,9%	12 44,4%	5 18,5%	3 11,1%
12.	Nie wywołuje konfliktów w grupie podczas zajęć lub zabawy z innymi dziećmi	4 14,8%	8 29,6%	9 33,3%	6 22,2%
13.	Potrafi dzielić się zabawkami	6 22,2%	7 25,9%	5 18,5%	9 33,3%
14.	W stosunku do dzieci i osób dorosłych jest otwarte i śmiałe	8 29,6%	7 25,9%	6 22,2%	6 22,2%
15.	Szanuje własność swoją i innych	6 22,2%	6 22,2%	10 37%	5 18,5%

Źródło: opracowanie własne.

Z danych przedstawionych w tabeli nr 7 można wywnioskować, że u czterolatka następuje stopniowy rozwój w sferze społecznej. Wśród czterolatek polepszają się nieco relacje między rówieśnikami. Dzieci nieco chętniej uczestniczą w różnego rodzaju zabawach, częściej przestrzegając ich reguł. Zaczynają dostrzegać zasady rywalizacji, dłużej potrafią skupić swoją uwagę na jednej czynności. Częściej niż trzylatki dążą do ukończenia zadania. Nadal jednak mają problemy z utrzymaniem ład i porządku w miejscu zabawy. Nabierają powoli nawyków prawidłowego zachowania się w miejscu publicznym i częściej używają zwrotów grzecznościowych. Nadal jednak nie potrafią same zorganizować sobie zabawy, chociaż można już zauważyć jednostki, które starają się ją zainicjować.

Tabela 8. Zachowanie czterolatków w przedszkolu na podstawie arkusza obserwacji (sfera intelektualna)

Lp.	Sfera obserwacji	Zawsze	Często	Rzadko	Nie wykazuje
1.	Rozumie zasady rywalizacji	5 18,5%	7 25,9%	9 33,3%	6 22,2%
2.	Wykazuje skupienie na wykonywaniu zadania	5 18,5%	6 22,2%	9 33,3%	7 25,9%
3.	Dąży do ukończenia zadania	7 25,9%	8 29,6%	5 18,5%	7 25,9%
4.	Posiada umiejętności organizacyjne	2 7,4%	3 11,1%	5 18,5%	17 63%
5.	Wykazuje inicjatywę w zabawie	4 14,8%	6 22,2%	6 22,2%	11 40,7%
6.	Jest odpowiedzialne i obowiązkowe	4 14,8%	7 25,9%	10 37%	6 22,2%
7.	Potrafi ubrać się i rozebrać samodzielnie	5 18,5%	7 25,9%	7 25,9%	8 29,6%
8.	Jest świadome swoich porażek i sukcesów	6 22,2%	8 29,6%	7 25,9%	6 22,2%

Źródło: opracowanie własne.

W sferze intelektualnej również następuje nieznaczny rozwój. Dziecko czteroletnie dłużej potrafi skupić swoją uwagę na jednej czynności i częściej dąży do ukończenia zadania. Czterolatki zaczynają powoli dostrzegać zasady rywalizacji. Nadal jednak dzieci w tym wieku nie potrafią same sobie zorganizować zabawy, chociaż już można zaobserwować jednostki, które starają się ją zainicjować. Rzadko dzieci w tym wieku są odpowiedzialne i obowiązkowe. Nieznaczną różnicę można również zaobserwować w samodzielności ubierania się i rozbierania. Większość dzieci nadal oczekuje w tym zakresie pomocy wychowawców lub rodziców. Zwiększa się też liczba dzieci, które są świadome swoich sukcesów i porażek. W przypadku porażki dzieci reagują złością, a w przypadku sukcesu okazują radość. Również sfera emocjonalna u czterolatków ulega poprawie. Dane te przedstawia tabela nr 9.

Tabela 9. Zachowanie czterolatków w przedszkolu na podstawie arkusza obserwacji (sfera emocjonalna)

Lp.	Sfera obserwacji	Zawsze	Często	Rzadko	Nie wykazuje
1.	Potrafi kontrolować własne emocje	6 22,2%	6 22,2%	10 37%	5 18,5%
2.	Jest tolerancyjne w stosunku do innych dzieci	4 14,8%	5 18,5%	9 33,3%	9 33,3%
3.	Jest wrażliwe na uczucia innych	5 18,5%	5 18,5%	9 33,3%	10 37%

4.	Potrafi nazwać własne uczucia	7 25,9%	8 29,6%	8 29,6%	4 14,8%
5.	Swoje uczucia wyraża w sposób adekwatny	5 18,5%	5 18,5%	8 29,6%	10 37%
6.	Dostrzega potrzeby innych	3 11,1%	5 18,5%	11 40,7%	8 29,6%
7.	Jest pogodny i wesoły	11 40,7%	7 25,9%	6 22,2%	3 29,6%

Źródło: opracowanie własne.

U czterolatków wzrasta nieznacznie wrażliwość na uczucia innych. Dzieci czteroletnie stają się bardziej tolerancyjne w stosunku do innych dzieci, ale nadal ta tolerancja jest znikoma. Częściej jednak niż trzylatki potrafią kontrolować swoje emocje, częściej też umieją powiedzieć i wyrazić, co czują w danym momencie. W sposób bardziej adekwatny wyrażają swoje uczucia – w przypadku porażki reagują złością, a w przypadku sukcesu okazują radość. Coraz częściej się uśmiechają, podskakują, podśpiewują.

Mimo że różnica między zachowaniem trzylatków i czterolatków jest niewielka, to jednak na niektórych polach można już zauważyć zmiany na lepsze. Grupowe i częstsze gry i zabawy, szczególnie muzyczne, integrują dzieci, uczą je wzajemnego szacunku do siebie i do innych otaczających je osób. Uwrażliwiają na uczucia innych. Na podstawie danych przedstawionych w powyższych tabelach można stwierdzić, że następuje nieznaczny rozwój dziecka zarówno w sferze społecznej, jak i emocjonalnej oraz intelektualnej.

Grupa pięcioletków

W pracy z dziećmi pięcioletnimi sytuacja ulega zasadniczej zmianie. Zajęcia muzyczne prowadzone są systematycznie dwa razy w ciągu dnia i trwają one po 20-25 minut. W tej grupie zwiększa się wydatnie zdolność koncentracji uwagi. Większe są również wymagania wobec dzieci co do obowiązkowości uczestnictwa w zajęciach. Oprócz zabaw przy muzyce wprowadzony zostaje element wyłącznie słuchania muzyki oraz element zabawy z instrumentami muzycznymi. Dzieci uczą się śpiewać dłuższych piosenek. Również treść piosenek jest bardziej zróżnicowana. W przedszkolu tym pięciolatki stanowią największą grupę. Dzieci w tym wieku uczęszczają do dwóch grup. Jedną z nich to same pięciolatki, druga grupa jest łączona. Uczęszczają do niej dzieci zarówno pięcio-, jak i sześciolletnie. Sześciolatkowie w tej grupie to dzieci, które nie nabyły jeszcze predyspozycji do nauki szkolnej w tzw. „zerówce”. Są jednak dość dobrze rozwinięte emocjonalnie i społecznie.

Tabela nr 10 przedstawia zachowanie dzieci wyłącznie pięcioletnich (z obu grup). Łącznie dokonano obserwacji 45 dzieci w wieku 5 lat.

Tabela 10. Zachowanie pięciolatek w przedszkolu na podstawie arkusza obserwacji (sfera społeczna)

Lp.	Sfera obserwacji	Zawsze	Często	Rzadko	Nie wykazuje
1.	Ma dobry kontakt z rówieśnikami i wychowawcą	11 24,4%	18 40%	9 20%	7 15,5%
2.	W sposób zaangażowany i chętny uczestniczy w zabawach i innych zajęciach	13 28,9%	19 42,2%	10 22,2%	3 6,7%
3.	Przestrzega reguł i umów w trakcie zabawy i innych zajęć	12 26,7%	15 33,3%	8 17,8%	10 22,2%
4.	Utrzymuje ład i porządek w miejscu zabawy	13 28,9%	12 26,7%	11 24,4%	9 20%
5.	Posiada ukształtowane nawyki i umiejętności prawidłowego zachowania się w miejscach publicznych	16 35,6%	16 35,6%	8 17,8%	5 11,1%
6.	Stosuje formy grzecznościowe	16 35,6%	14 31,1%	11 24,4%	4 8,9%
7.	Ma przyjaciół, z którymi chętnie się bawi i lubi z nimi przebywać	10 22,2%	13 28,9%	10 22,2%	12 26,7%
8.	Przestrzega zasad współdziałania w grupie	8 17,8%	14 31,1%	10 22,2%	13 28,9%
9.	Stosuje się do poleceń wychowawcy	14 31,1%	18 40%	7 15,5%	6 13,3%
10.	Sprząta po sobie zabawki i pozostawia w porządku miejsce zabawy	13 28,9%	11 24,4%	14 31,1%	7 15,5%
11.	Chętnie przebywa w grupie rówieśników	15 33,3%	18 40%	7 15,5%	5 11,1%
12.	Nie wywołuje konfliktów w grupie podczas zajęć lub zabawy z innymi dziećmi	11 24,4%	14 31,1%	13 28,9%	8 17,8%
13.	Potrafi dzielić się zabawkami	12 26,7%	14 31,1%	8 17,8%	11 24,4%
14.	W stosunku do dzieci i osób dorosłych jest otwarte i śmiałe	15 33,3%	14 31,1%	11 24,4%	5 11,1%
15.	Szanuje własność swoją i innych	11 24,4%	14 31,1%	12 26,7%	8 17,8%

Źródło: opracowanie własne.

Tu również można zauważyć nieznaczną poprawę w zachowaniu dzieci. Różnica między czterolatekami a pięciolatekami nie jest znaczna, ale już między trzylatkami a pięciolatekami można dostrzec zasadniczą różnicę. Dotyczy to przede wszystkim sfery emocjonalnej i społecznej.

Dzieci pięcioletnie mają coraz lepszy kontakt z rówieśnikami. Rzadko nie wykazują chęci do zabawy, chociaż nadal wiele z nich nie przestrzega reguł. W miejscach publicznych i na spacerach zachowują się znacznie lepiej. Coraz więcej dzieci używa zwrotów grzecznościowych. Nawiązują się pierwsze przyjaźnie, trwające dłużej. Dzieci coraz częściej bawią się z tymi samymi rówieśnikami. Wśród tych dzieci są takie, które nie słuchają poleceń wychowawcy i do których wychowawca musi zwracać się kilkakrotnie, prosząc o wykonanie poleceń, ale liczba tych dzieci jest zdecydowanie mniejsza niż wśród trzylatków. Pięcioletkom znacznie przybywa stałych kolegów i koleżanek, z którymi szczególnie lubią się bawić lub spędzać wspólnie czas. Coraz częściej są przestrzegane zasady działania w grupie. Dzieci chętniej dzielą się zabawkami, organizują sobie wspólne zabawy. Coraz rzadziej też występują między nimi konflikty. Chętniej ze sobą współdziałają, potrafią bawić się wspólnie jedną zabawką. Niewątpliwie świadczy to o ich rozwoju społecznym.

Tabela 11. Zachowanie pięcioletków w przedszkolu na podstawie arkusza obserwacji (sfera intelektualna)

Lp.	Sfera obserwacji	Zawsze	Często	Rzadko	Nie wykazuje
1.	Rozumie zasady rywalizacji	12 26,7%	13 28,9%	14 31,1%	6 13,3%
2.	Wykazuje skupienie na wykonywaniu zadania	10 22,2%	11 24,4%	14 31,1%	10 22,2%
3.	Dąży do ukończenia zadania	14 31,1%	14 31,1%	8 17,8%	9 20%
4.	Posiada umiejętności organizacyjne	6 13,3%	7 15,5%	8 17,8%	24 53,3%
5.	Wykazuje inicjatywę w zabawie	8 17,8%	11 24,4%	11 24,4%	15 33,3%
6.	Jest odpowiedzialne i obowiązkowe	9 20%	15 33,3%	8 17,8%	7 15,5%
7.	Potrafi ubrać się i rozebrać samodzielnie	10 22,2%	12 26,7%	10 22,2%	13 28,9%
8.	Jest świadome swoich porażek i sukcesów	15 33,3%	16 35,6%	8 17,8%	6 13,3%

Źródło: opracowanie własne.

Dzieci pięcioletnie są też lepiej rozwinięte intelektualnie. Zaczynają rozumieć w większości zasady rywalizacji. Potrafią coraz częściej i dłużej skupić się na wykonywanym zadaniu. Wiele dzieci potrafi do końca doprowadzić zaczęta pracę. Nadal jednak większość dzieci nie potrafi organizować swojej pracy. Zadania często wykonywane są chaotycznie, bez jakiegokolwiek planu. Inicjatorem zabawy nadal w wielu przypadkach jest wychowawca grupy. Jednak w tym zakresie widać niewielkie postępy. Wzrasta również obowiązkowość i odpowiedzialność dzieci nie tylko za siebie, ale za całą grupę. Zdarza się, że

dzieci pomagają sobie wzajemnie. Wiele dzieci ma nadal problemy z ubieraniem i rozbieraniem się, ale nie wynika to z ich nieudolności, a raczej z lenistwa i zasad wyniesionych z domu, gdzie rodzice nadal wyręczają je w tych czynnościach. Ponad połowa dzieci potrafi ubrać się i rozebrać samodzielnie i robią to zawsze lub często, $\frac{1}{4}$ dzieci potrafi ubrać się samodzielnie czasami (w zależności od nastroju i stopnia trudności). Nadal jednak $\frac{1}{4}$ dzieci nie potrafi ubrać się samodzielnie i oczekuje pomocy wychowawcy, a czasami nawet korzysta z pomocy swoich rówieśników.

Osiągane sukcesy przynoszą im radość i zadowolenie. Coraz trudniej przyjmują porażkę. Gdy nie udaje im się sprostać zadaniu, smucą się.

Tabela 12. Zachowanie pięciolatków w przedszkolu na podstawie arkusza obserwacji (sfera emocjonalna)

Lp.	Sfera obserwacji	Zawsze	Często	Rzadko	Nie wykazuje
1.	Potrafi kontrolować własne emocje	12 26,7%	12 26,7%	15 33,3%	6 13,3%
2.	Jest tolerancyjne w stosunku do innych dzieci	8 17,8%	9 20%	13 28,9%	15 33,3%
3.	Jest wrażliwe na uczucia innych	10 22,2%	11 24,4%	13 28,9%	11 24,4%
4.	Potrafi nazwać własne uczucia	14 31,1%	13 28,9%	10 22,2%	8 17,8%
5.	Swoje uczucia wyraża w sposób adekwatny	10 22,2%	11 24,4%	12 26,7%	12 26,7%
6.	Dostrzega potrzeby innych	6 13,3%	11 24,4%	17 37,8%	11 24,4%
7.	Jest pogodne i wesołe	20 44,4%	16 35,6%	7 15,5%	5 11,1%

Źródło: opracowanie własne.

Wśród pięciolatków można zauważyć, że wzrasta ich wrażliwość na uczucia innych, nadal jednak wiele dzieci jest mało tolerancyjnych w stosunku do kolegów i koleżanek. Potrafią jednak zauważyć, że któreś z dzieci jest bardzo smutne lub bardzo wesołe i informują o tym wychowawcę. Również uczucia dzieci są adekwatne do sytuacji. Dziecko potrafi nie tylko nazwać stan swoich uczuć, ale również zaobserwować uczucia innych przedszkolaków. Starają się pocieszać, potrafią czasem przytulić smutnego kolegę lub koleżankę. Zabawy i gry muzyczne powodują, że dzieci stają się coraz śmielsze, odważniejsze, bardziej pogodne i wesołe.

Dzieci sześciolatnie

W grupie sześciolatków w dalszym ciągu zajęcia muzyczne prowadzone są dwa razy dziennie, a czas ich trwania wydłuża się do 25-30 minut. Czas ten zależny jest od stopnia zainteresowania i zaangażowania dzieci w zabawę. Udział dzieci w zabawie jest tu raczej obowiązkowy. Bywają jednak sporadyczne przypadki, że sześciolatek nie chce uczestniczyć w zabawie, ale jest to najczęściej spowodowane jego złym samopoczuciem, a czasami w zajęciach nie chce uczestniczyć dziecko, które niedawno dołączyło do grupy. W przypadku takiego dziecka wychowawca zgadza się, by było ono na początku obserwatorem, jednak jego rolą jest zachęcenie dziecka do wspólnej zabawy. Wśród sześciolatków nie zdarzają się raczej (poza wyżej wspomnianymi) przypadki nieuczestniczenia dziecka we wspólnej zabawie muzycznej.

Celem zabawy muzycznej jest nie tylko uwrażliwianie dzieci na muzykę, ale również wywołanie u dziecka poczucia własnej wartości, wyzwalanie wiary w swoje możliwości, a przede wszystkim doprowadzenie do umiejętności samodzielnego twórczego działania. Bardzo ważne jest, aby przeżycia dziecka związane z odbiorem muzyki stały się źródłem i inspiracją do wspólnej zabawy. Ważne jest również pokazanie dzieciom wartości i przyjemności, jakie niesie ze sobą obcowanie z muzyką. Udział w takich zajęciach wpływa skutecznie na rozwój dziecka. Dziecko staje się bardziej aktywne, twórcze i emocjonalnie związane z realizowanym przedsięwzięciem.

Dokonana obserwacja dzieci sześciolatków pozwoliła na określenie ich zachowania i dojrzałości emocjonalnej i społecznej. Obserwowanych było 36 dzieci w wieku 6 lat. Tu również dzieci uczęszczały do różnych grup. Wiele z nich uczęszczało na dodatkowe zajęcia z muzyki i rytmiki.

Dane z obserwacji zostały zawarte w tabeli nr 13.

Tabela 13. Zachowanie sześciolatków w przedszkolu na podstawie arkusza obserwacji (sfera społeczna)

Lp.	Sfera obserwacji	Zawsze	Często	Rzadko	Nie wykazuje
1.	Ma dobry kontakt z rówieśnikami i wychowawcą	12 33,3%	14 38,9%	6 16,7%	4 11,1%
2.	W sposób zaangażowany i chętny uczestniczy w zabawach i innych zajęciach	14 38,9%	19 52,8%	2 5,6%	1 2,7%
3.	Przestrzega reguł i umów w trakcie zabawy i innych zajęć	12 33,3%	15 41,7%	5 13,9%	4 11,1%
4.	Utrzymuje ład i porządek w miejscu zabawy	13 36,1%	11 30,6%	7 19,4%	5 13,9%
5.	Posiada ukształtowane nawyki i umiejętności prawidłowego zachowania się w miejscach publicznych	15 41,7%	13 36,1%	5 13,9%	3 8,3%

6.	Stosuje formy grzecznościowe	16 44,4%	12 33,3%	5 13,9%	3 8,3%
7.	Ma przyjaciół, z którymi chętnie się bawi i lubi z nimi przebywać	13 36,1%	11 30,6%	7 19,4%	5 13,9%
8.	Przestrzega zasad współdziałania w grupie	8 22,2%	14 38,9%	8 22,2%	6 16,7%
9.	Stosuje się do poleceń wychowawcy	14 38,9%	16 44,4%	3 8,3%	3 8,3%
10.	Sprząta po sobie zabawki i pozostawia w porządku miejsce zabawy	13 36,1%	11 30,6%	8 22,2%	4 11,1%
11.	Chętnie przebywa w grupie rówieśników	13 36,1%	15 41,7%	5 13,9%	3 8,3%
12.	Nie wywołuje konfliktów w grupie podczas zajęć lub zabawy z innymi dziećmi	14 38,9%	12 33,3%	6 16,7%	4 11,1%
13.	Potrafi dzielić się zabawkami	12 33,3%	14 38,9%	6 16,7%	4 11,1%
14.	W stosunku do dzieci i osób dorosłych jest otwarte i śmiałe	14 38,9%	15 41,7%	5 13,9%	2 5,6%
15.	Szanuje własność swoją i innych	12 33,3%	11 30,6%	7 19,4%	6 16,7%

Źródło: opracowanie własne.

Tu również widać niewielkie różnice między pięcioletkami a sześciolatkami, ale dały się one zauważyć. Można zaobserwować, że zdecydowana większość dzieci sześciolatków ma dobry kontakt z rówieśnikami, w zaangażowany i chętny sposób uczestniczy w grach i zabawach zespołowych, w zdecydowanej większości przestrzegając ich reguł. Ponadto dzieci w tym wieku wiedzą, że należy utrzymywać ład i porządek w miejscu zabawy i pracy, a po skończonej pracy chętnie sprzątają po sobie. Zdecydowana większość dzieci wie, jak należy zachować się w miejscach publicznych i tylko nieliczne nadal nie stosują zwrotów grzecznościowych lub stosują je rzadko. Są to jednak sporadyczne przypadki. Coraz więcej dzieci ma swoich stałych przyjaciół, z którymi najchętniej spędzają czas w przedszkolu i witają entuzjastycznie, gdy widzą wchodzącego do sali kolegę. Zdecydowana większość dzieci stosuje się do poleceń wychowawcy. Tylko pojedyncze dzieci są nadal nieposłuszne lub nie potrafią się podporządkować. Z obserwacji autorki wynika, że są to dzieci, które wcześniej nie uczęszczały do przedszkola i dołączyły do grupy sześciolatków dopiero w ostatnim roku edukacji przedszkolnej. Te, które od trzeciego roku życia nabyły doświadczeń w przedszkolu, nie mają trudności z wykonywaniem poleceń wychowawcy. Zdarza się, że często po skończonej zabawie sprzątają zabawki bez przypomnienia o tym obowiązku. Dzieci w tym wieku doskonale wiedzą, że należy utrzymywać porządek i ład w miejscu zabawy i pracy i dlatego po skończonych zajęciach chętnie sprzątają po sobie.

Dzieci sześciolatnie rzadko też izolują się od innych. Preferują wspólną zabawę. Coraz więcej dzieci ma swoich stałych kolegów, z którymi najbardziej lubią spędzać czas (bawić się, siedzieć przy jednym stoliku, rozmawiać). Konflikty w grupie występują sporadycznie. Dzieci starają się współpracować ze sobą podczas zabawy lub wykonywania zajęć. Chętniej pożyczają sobie zabawki, kredki, farby i inne przedmioty. Zarówno w stosunku do rówieśników, jak i osób dorosłych są śmielsze i otwarte. Nie niszczą zabawek, przejmują się, gdy np. złamie im się kredka.

Tabela 14. Zachowanie sześciolatków w przedszkolu na podstawie arkusza obserwacji (sfera intelektualna)

Lp.	Sfera obserwacji	Zawsze	Często	Rzadko	Nie wykazuje
1.	Rozumie zasady rywalizacji	13 36,1%	11 30,6%	8 22,2%	4 11,1%
2.	Wykazuje skupienie na wykonywaniu zadania	10 27,8%	14 38,9%	8 22,2%	6 16,7%
3.	Dąży do ukończenia zadania	12 33,3%	13 36,1%	7 19,4%	4 11,1%
4.	Posiada umiejętności organizacyjne	6 16,7%	7 19,4%	8 22,2%	15 41,7%
5.	Wykazuje inicjatywę w zabawie	9 25%	10 27,8%	8 22,2%	9 25%
6.	Jest odpowiedzialne i obowiązkowe	9 25%	14 38,9%	8 22,2%	5 13,9%
7.	Potrafi ubrać się i rozebrać samodzielnie	13 36,1%	16 44,4%	4 11,1%	3 8,3%
8.	Jest świadome swoich porażek i sukcesów	15 41,7%	14 38,9%	5 13,9%	2 5,6%

Źródło: opracowanie własne.

Ponad połowa dzieci sześciolatków rozumie zasady zdrowej rywalizacji. Prześcigają się w wykonywaniu zadania, każde z nich chce uczestniczyć w zabawach z konkursami. Większość sześciolatków potrafi zatrzymać dłużej uwagę na wykonywanym zadaniu, dążąc konsekwentnie do jego ukończenia. Nadal sporo dzieci nie posiada umiejętności organizacyjnych, ale w porównaniu do trzylatków liczba ta wzrosła z 2 osób do 13. Świadczy to o dużym rozwoju intelektualnym dzieci. Również w zakresie wykazywania inicjatywy w zabawie wyniki te są bardzo zadowalające. Wśród trzylatków tylko ośmioro dzieci potrafiło wykazać się inicjatywą w zabawie. Wśród sześciolatków jest to już ponad połowa dzieci. Ponadto dzieci sześciolatnie są bardziej obowiązkowe i odpowiedzialne nie tylko za siebie, ale również za całą grupę. Pomagają sobie wzajemnie.

Sześciolatki w większości potrafią też same się ubrać i rozebrać. W szatni nie potrzebują już pomocy rodziców lub wychowawców. Denerwują się wręcz, gdy ktoś chce im po-

móc lub wyręczyć w tej czynności. Zdecydowana większość dzieci w najstarszej grupie ma świadomość swoich sukcesów i porażek. Cieszą się, gdy udaje im się poprawnie wykonać zadanie. Lubią być chwalone przez wychowawcę, a krytykę przyjmują z pokorą.

Tabela 15. Zachowanie sześciolatków w przedszkolu na podstawie arkusza obserwacji (sfera emocjonalna)

Lp.	Sfera obserwacji	Zawsze	Często	Rzadko	Nie wykazuje
1.	Potrafi kontrolować własne emocje	14 38,9%	11 30,6%	7 19,4%	4 11,1%
2.	Jest tolerancyjne w stosunku do innych dzieci	9 25%	8 22,2%	7 19,4%	12 33,3%
3.	Jest wrażliwe na uczucia innych	11 30,6%	9 25%	8 22,2%	8 22,2%
4.	Potrafi nazwać własne uczucia	13 36,1%	11 30,6%	9 25%	3 8,3%
5.	Swoje uczucia wyraża w sposób adekwatny	9 25%	14 38,9%	7 19,4%	6 16,7%
6.	Dostrzega potrzeby innych	8 22,2%	11 30,6%	9 25%	9 25%
7.	Jest pogodne i wesołe	17 47,2%	13 36,1%	5 13,9%	1 2,7%

Źródło: opracowanie własne.

Większość dzieci sześciolatków potrafi kontrolować swoje emocje. Rzadkie są wśród nich przypadki niekontrolowanego płaczu czy wybuchu złości bez powodu. Rzadko też zdarza się, że śmieją się z kolegów, którym coś się nie udaje. Coraz częściej potrafią okazać współczucie. Jeśli jakieś dziecko przewróci się lub uderzy, pytają, czy bardzo go boli, pocieszają, przytulają. Wzrasta u nich wrażliwość na uczucia innych. Starają się pocieszyć zasmucone dzieci. Gorzej jest z tolerancją – 1/3 dzieci w tym wieku nadal jest nietolerancyjna w stosunku do rówieśników. Ale i tak jest to wynik dużo lepszy niż u trzylatków, gdzie liczba ta wynosiła ponad 70%.

Zdecydowana większość dzieci potrafi też nazwać swoje uczucia. Mówią wychowawcom, że są smutne lub wesołe i potrafią podać przyczynę swojego nastroju. Dostrzegają też nastroj swojego kolegi. Ogólnie dzieci sześciolatków są pogodne i wesołe. Lubią uczestniczyć w grach i zabawach, a szczególną radość sprawiają im zabawy, do których wykorzystywana jest muzyka.

Podsumowanie wyników badań

Celem badań autorki było ukazanie roli muzyki w rozwoju emocjonalno-społecznym dziecka w wieku przedszkolnym.

Analizując wyniki przeprowadzonych badań, można stwierdzić, że muzyka ma ogromny wpływ na rozwój emocjonalny i społeczny dziecka w wieku przedszkolnym. Wpływ ten jest tym większy, im częściej prowadzone są zajęcia muzyczne i im więcej dziecko obcuje z muzyką. W młodszych grupach czas poświęcony na zajęcia muzyczne jest dość krótki i waha się w granicach od 10 do 20 minut. W grupach starszych czas ten wydłuża się do 30 minut.

Zajęcia muzyczne cieszą się wśród dzieci dużą popularnością. Są to zajęcia, w których dzieci bardzo chętnie biorą udział. Obcowanie z muzyką przyczynia się niewątpliwie nie tylko do rozwoju emocjonalno-społecznego dziecka, ale również wpływa na jego rozwój ogólny. Poprzez uczestniczenie w zajęciach muzycznych dzieci stają się śmielsze, łatwiej zawierają przyjaźnie, lepiej integrują się z grupą. Wspólne muzykowanie tworzy wśród dzieci pozytywną atmosferę, która pomaga im skupić się na wysiłkach całej grupy.

Rozwój dziecka zależy w dużej mierze od rodzaju wykorzystywanych utworów i od sposobu prowadzenia zajęć muzycznych. Piosenki i utwory muszą być zatem dobrane odpowiednio do wieku i możliwości dziecka. W Przedszkolu nr 15 w Zawierciu dzieci uczą się i słuchają różnych utworów, ułatwiających poznawanie otaczającego świata. Są to piosenki o porach roku, różnych zawodach wykonywanych przez dorosłych, codziennych czynnościach. Są też takie, które uczą tradycji narodowych i rodzinnych. Zabawy z instrumentami uczą dzieci rozpoznawania równych dźwięków i tonów. Dzieci poznają też nazwy instrumentów i cel ich zastosowania.

Wśród badanych dzieci można było zaobserwować ogromne zmiany nie tylko w sferze emocjonalnej i społecznej, ale również w rozwoju intelektualnym i w zachowaniu. Podczas zajęć muzycznych dzieci stają się spokojniejsze, bardziej zdyscyplinowane, są bardziej zainteresowane zabawą.

Rozwój dziecka w przedszkolu jest zauważalny najbardziej przez wychowawców. Mają oni kontakt z dzieckiem praktycznie na co dzień. Znają dziecko od trzeciego roku życia, czyli od początku uczęszczania do przedszkola aż do jego opuszczenia. Według nich zmiany zachodzące w dziecku w czasie edukacji przedszkolnej są ogromne.

Wnioski, jakie nasunęły się w wyniku przeprowadzonych badań, są zatem następujące:

- czas trwania zajęć muzycznych musi być dostosowany do wieku dziecka;
- dzieci bardzo lubią zajęcia muzyczne i chętnie w nich uczestniczą, pod warunkiem że są one dostosowane do ich możliwości i są dla nich interesujące. Najbardziej lubiana przez dzieci zabawa to zabawa z instrumentami muzycznymi. Podczas zajęć muzycznych dzieci są uśmiechnięte, zadowolone, radosne i wesołe;
- muzyka ma ogromny wpływ nie tylko na rozwój emocjonalno-społeczny dziecka w przedszkolu, ale również na jego rozwój ogólny. Poprzez kontakt z muzyką kształtuje się jego sfera emocjonalna, osobowościowa i poznawcza. Pozwala to na przygotowanie dziecka do pełnienia określonych ról w społeczeństwie;
- poprzez obcowanie z muzyką dziecko uczy się zachowań społecznych i poznaje otaczający je świat. W trakcie trwania zajęć muzycznych dzieci starają się wykonywać polecenia i – co się z tym wiąże – lepiej potrafią skupić swoją uwagę na wykonywanym zadaniu;
- rozwój dzieci mających częsty kontakt z muzyką następuje systematycznie i prawidłowo;

- podczas zajęć muzycznych poprawia się u dzieci umiejętność komunikowania się i nawiązywania kontaktu z otoczeniem;
- wszyscy wychowawcy zauważają ogromne zmiany zachodzące w dzieciach i uważają, że na zmiany te w dużym stopniu wpływa obcowanie z muzyką. Zmiany te polegają na tym, że dzieci stają się bardziej śmiałe, otwarte na innych, zaczynają dostrzegać potrzeby innych, stają się bardziej samodzielne, poprawia się u nich dyscyplina, uczą się wytrwałości, odpowiedzialności za siebie i innych, chętnie podejmują powierzone im zadania. Muzyka wpływa zatem na kształtowanie pozytywnych cech charakteru u dziecka.

Zakończenie

Z przeprowadzonych badań wynika, że rozwój dzieci następuje systematycznie. Niewątpliwie ma na to wpływ wiele czynników, wśród których ogromną rolę odgrywają zajęcia ruchowe, plastyczne i muzyczne. Dziecko bowiem rozwija się przede wszystkim poprzez zabawę.

Najbardziej obrazowe wyniki rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym zarówno w sferze emocjonalnej, jak i społecznej są widoczne, jeżeli porównuje się dzieci z grupy najmłodszej z dziećmi z grupy najstarszej. Na każdej niemal płaszczyźnie widać wyraźne różnice.

Niewątpliwie na rozwój ten wpływa wiele czynników, wśród nich ogromne znaczenie ma muzyka. Przeżycia emocjonalne związane z wykonywaniem zadań muzycznych mają wpływ na różne dyspozycje psychiczne dzieci. Nauka piosenek pozwala rozwijać ich pamięć i uczy logicznego myślenia. Wzruszenia wywołane przez muzykę kształtują postawy moralne dziecka i kształtują jego pogląd na istotne wartości, ważne w kontaktach nie tylko z rówieśnikami, ale także z osobami dorosłymi. Wspólna zabawa z muzyką i piosenką pozwala na tworzenie interakcji społecznych, zbliża do siebie osoby uczestniczące w zabawie, uczy dzieci współpracy z innymi, zdyscyplinowania i odpowiedzialności nie tylko za siebie, ale również za całą grupę. To pozwala z kolei na kształtowanie takich cech charakteru jak opanowanie, koleżeństwo, uczynność czy wytrwałość. W zabawie z muzyką ważne jest również pobudzanie wyobraźni dziecka i jego myślenia twórczego. Tekst z linią muzyczną łatwiej zapada dziecku w pamięć, a różnorodne treści zawarte w piosenkach ułatwiają mu poznanie otaczającego świata, kultury państwa i kultury rodzinnej.

Piosenka i śpiew stanowią podstawową formę umuzykalnienia młodego człowieka. Również gra na instrumentach odgrywa dużą rolę, ponieważ podczas instrumentalnego muzykowania rozwijają się w dziecku podstawowe zdolności muzyczne, wrażliwość na współbrzmienie, rozwija się jego słuch i zdolność do emocjonalnego i estetycznego przeżywania muzyki. Ponadto obcowanie z instrumentem muzycznym rozwija w dziecku inne pożądane cechy, takie jak pamięć, uwaga, skupienie. Podczas wspólnego, grupowego muzykowania rozwijają się u dziecka pozytywne postawy społeczne, dzieci cieszą się ze wspólnie osiągniętego sukcesu. Daje im to poczucie satysfakcji i przyczynia się do powstawania między nimi więzi społecznych.

Obserwacja dzieci podczas zajęć muzycznych pozwoliła zauważyć, że dzieci biorące udział we wspólnym muzykowaniu i śpiewaniu stawały się bardziej pewne siebie, pozbywały się stanów lękowych i stresu związanego z pobytem w przedszkolu. Podczas śpiewania i muzykowania stawały się radośniejsze, ponieważ zajęcia te stanowiły dla nich dużą atrakcję i rozrywkę. Obcowanie z muzyką wywołuje u dziecka zadowolenie i radość, czyli uczucia, które są bardzo istotne dla prawidłowego jego rozwoju. Radość ta potęguje się, gdy dziecko czynnie uczestniczy w powstawaniu muzyki, a także gdy muzyka motywuje je do działania. Zajęcia muzyczne połączone z ruchem sprawiają, że dzieci stają się aktywniejsze i bardziej podatne na wpływ wychowawczy. Dają one dzieciom możliwość zaspokojenia naturalnej w tym wieku potrzeby ruchu, wyrabiając tym samym sprawność fizyczną. Podczas tych zajęć dzieci były w pełni zaangażowane emocjonalnie, radosne i odprężone.

Wychowanie muzyczne jest jednym z podstawowych zajęć w przedszkolu. Przy prawidłowym prowadzeniu zajęć muzycznych i odpowiednio dobranych formach pracy kształtują się nie tylko podstawowe zdolności muzyczne u dziecka, ale również jego dyspozycje ogólne. Rozwija się jego wrażliwość. Kontakt z muzyką staje się źródłem odpowiednich stanów uczuciowych, wzruszeń i nastrojów. Przy czym siła i jakość wzbudzonych uczuć zależy nie tylko od charakteru muzyki, ale również od osobowości dziecka, jego chwilowego samopoczucia oraz od sytuacji, w której przebiega odbiór utworu muzycznego.

Wesoła zabawa przy muzyce poprawiała nastrój dzieci, pozwalała na odreagowanie napięcia, poprawiała relację z innymi współuczestnikami zabawy. Można było zauważyć, że oddziaływanie to było dość intensywne.

Przeprowadzone badania wykazały, że dzieci mające na co dzień kontakt z muzyką potrafią być bardziej samodzielne, kreatywne, pomysłowe. Mają bardziej rozwiniętą fantazję, ich aktywność jest większa. Potrafią łatwiej dokonywać wyborów. Te cechy są niezwykle ważne w życiu człowieka. Dlatego należy stwierdzić, że muzyka w przedszkolu jest bardzo skutecznym środkiem wychowawczym. Wpływ muzyki na prawidłowy rozwój społeczny i emocjonalny dziecka jest bardzo znaczący. Kształtuje jego postawy moralne i relacje społeczne, co zaowocuje w jego przyszłym dorosłym życiu.

Bibliografia

- Danel-Bohrzyk H., Winiarska A., *Rozwój dziecka i jego stymulacja w instytucjach wychowania przedszkolnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1995.
- Dobson M., *Tajemnice i możliwość muzykoterapii*, „Wspólne Tematy” 1999, nr 7-8,
- Galińska E., *Kierunki rozwojowe w polskiej muzykoterapii*, „Zeszyt Naukowy Akademii Muzycznej we Wrocławiu” 1988, nr 45.
- Galińska E., *Muzykoterapia w schizofrenii*, „Zeszyt Naukowy Akademii Muzycznej we Wrocławiu” 1990, nr 48.
- Galińska E., *Podstawy teoretyczne muzykoterapii*, „Zeszyt Naukowy Akademii Muzycznej we Wrocławiu” 1978, nr 17.
- Galińska E., *Muzykoterapia jako jedna z form terapii przez sztukę*, „Zeszyt Naukowy Akademii Muzycznej we Wrocławiu” 1989, nr 48.

- Kamińska K., *Nauka czytania dzieci w wieku przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 2005.
- Kamiński A., *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, Ossolineum, Wrocław 1970.
- Kataryńczuk-Mania L., *Innowacje pedagogiczne w edukacji muzycznej dzieci i młodzieży*, WSP, Zielona Góra 2000.
- Konieczna E., *Arteterapia w teorii i praktyce*, Impuls, Kraków 2007.
- Kopacz M., *Wpływ muzyki na obniżenie poziomu agresji u dorastającej młodzieży*, „Psychoterapia” 1997, nr 4.
- Krasoń K., Mazepa-Domagala B., *Przestrzenie sztuki dziecka*, Librus, Katowice 2003.
- Krzywoń D., *Kraina kreatywności. Sposoby przeciwdziałania rutynie w pracy z dziećmi poprzez ekspresję twórczą*, Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, Sosnowiec 2008.
- Krzywoń D., Hetmańczyk H., *Inteligencja wieloraka w świadomości studentek kierunków pedagogicznych*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika” 2010, nr 5.
- Lewandowska K., *Muzykoterapia dziecięca*, Wyd. Studio „NORMA”, Gdańsk 2001.
- Ławrowska R., *Uczeń i nauczyciel w edukacji muzycznej*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2003.
- Łobocki M., *Metody badań pedagogicznych*, PWN, Warszawa 1984.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Impuls, Kraków 2005.
- Pilch T., *Encyklopedia pedagogiczna XXI Wieku*, ŻAK, Warszawa 2003.
- Pilch T., *Metodologia pedagogicznych badań środowiskowych*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975.
- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych*, ŻAK, Warszawa 2001.
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, ŻAK, Wrocław 1977.
- Wójcik-Standio M., Standio S., *Warsztaty muzyczne z elementami muzykoterapii [w:] Kurs z zakresu terapii przez sztukę*, Wydział Zdrowia Urzędu Miejskiego we Wrocławiu, Wrocław 1999.
- Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, WSiP, Warszawa 1995.

MUZYKA A ROZWÓJ EMOCJONALNO-SPOŁECZNY DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM

Streszczenie: Autorka artykułu przedstawia rolę muzyki w rozwoju emocjonalno-społecznym dziecka. Uważa, że muzyka w przedszkolu jest bardzo skutecznym środkiem wychowawczym, a jej wpływ na prawidłowy rozwój społeczny i emocjonalny dziecka jest bardzo znaczący.

Słowa kluczowe: muzyka, rozwój emocjonalno-społeczny, przedszkole, oddziaływania terapeutyczne

MUSIC IN SOCIAL-EMOTIONAL DEVELOPMENT OF THE CHILD IN PRE-SCHOOL AGE

Abstract: The author presents the role of music in social-emotional development of the child. She believes that the music in the nursery is a very effective means of education and its impact on the proper social and emotional development of a child is very significant.

Keywords: music, emotional and social development, kindergarten, therapeutic impact